

УДК 373.2.035:316.614

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2\(221\)-12-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2(221)-12-15)

ПАСІЧНИЧЕНКО АНЖЕЛА ВАСИЛІВНА,

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Anzhela Pasichnichenko,

PhD, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

E-mail: pasichnichenkoan@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5500-0070>

КОВАЛЕВСЬКА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Natalia Kovalevska,

PhD, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

E-mail: kovalevska_natala@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1149-4109>

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

A Досліджуються особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів. Охарактеризовано роль традиційних соціальних інститутів – сім'ї та освітніх закладів – на процес соціалізації. Зазначено, що сім'я є первинним осередком, де закладаються основи соціальної поведінки дитини, а дошкільні установи відіграють важливу роль у формуванні емоційної та соціальної інтеграції дітей, сприяючи їхній адаптації до ширшого соціального контексту. Окремо акцентується увага на нових тенденціях, що формуються під впливом інформаційних технологій і соціальних змін, які суттєво трансформують традиційні підходи до соціалізації дітей. Проаналізовано різні аспекти впливу медіапростору на формування соціальних орієнтирів у дітей. Особливу увагу приділено впливу кризових ситуацій, зокрема військових подій, на соціальний розвиток дошкільників.

Ключові слова: дитина дошкільного віку; соціалізація; сім'я; ровесники; інформаційне середовище

SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES

S This article examines the features of preschoolers' socialization in the context of the modern challenges posed by rapid social change and technological innovations. The importance of preschool age as a crucial period that lays the foundation for the formation of a child's personality and their ability to adapt to social norms and values is emphasized.

Key factors that determine the socialization process are identified, in particular, the impact of changes in the social environment that necessitate the formation of new adaptive skills in children, and the importance of parental role in upbringing. Attention is focused on modern children who actively interact with technology, significantly affecting their worldview, social orientations, and emotional development.

New trends emerging under the influence of information technology and social change are significantly transforming traditional approaches to children's socialization and changing the nature of their relationships with peers and adults.

An important place in the article is occupied by the analysis of the role of traditional social institutions, in particular the family and educational establishments, in the process of socialization of children. It is noted that preschools not only provide basic knowledge but also play an important role in forming the emotional and social integration of children, contributing to their adaptation to the broader social context. In addition, the importance of the media space, in particular television and digital media, in the formation of social orientations in children is emphasized, which can have both a positive and negative influence on their perception of reality.

Particular attention should be paid to the impact of crises, especially military events, on the emotional and social development of preschoolers. It is emphasized that evacuation, loss, and traumatic experiences can lead to serious adaptation problems, the development of anxiety disorders, and difficulties in socialization. It is noted that these factors significantly reduce children's ability to communicate effectively, cooperate with peers, and establish stable social ties in the team, complicating the process of children's integration into society.

Keywords: preschooler; socialization; family; peers; information environment

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Дошкільний вік є ключовим етапом у соціалізації дитини, адже саме в цей час вона активно інтегрується в систему суспільних відносин. Формуються її соціальний досвід, моральні та етичні норми, а також стійкі форми міжособистісної взаємодії. Діти опановують різноманітні соціальні ролі, що сприяє становленню їхньої цілісної особистості.

Сучасні умови, зокрема швидкий розвиток технологій, глобалізація та зміни в соціально-економічному середовищі, суттєво впливають на процес соціалізації дітей. Одним із серйозних викликів, які виникають у цьому контексті, стали військові події, які можуть мати глибокі наслідки для психоемоційного розвитку дітей та їхньої соціальної адаптації.

Аналіз досліджень і публікацій, на які спирається автор. Проблема соціалізації дошкільників є предметом численних досліджень у сфері психології та педагогіки як в Україні, так і за кордоном. Різноманітні аспекти соціального розвитку особистості стали предметом наукових розвідок І. Бега, Г. Беленької, Л. Бобро, Ю. Богінської, А. Богуш, Б. Братус, Л. Варяниці, О. Канарової, Л. Карнаух, О. Кононко, С. Курінної, О. Лісовець, О. Петрунько Н. Пихтіної, І. Рогальської, Ю. Семеняко, О. Шикиринської та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання впливу сучасних соціальних, культурних і технологічних змін на процес соціалізації дошкільників потребує подальшого вивчення, зокрема, щодо ролі сімейних взаємин, медіа та соціальних викликів, спричинених війною і пандемією.

Метою статті є аналіз особливостей соціалізації дітей дошкільного віку у сучасних умовах, а також визначення нових тенденцій, що формують процес соціалізації.

Викладення основного матеріалу. Соціалізація особистості – це процес і результат, у якому індивід набуває та активно застосовує соціальні ролі, цінності, установки, очікування та досвід, що властиві певній культурі чи соціальній групі. Він є наслідком виховання і здійснюється через взаємодію та спілкування з іншими людьми.

І. Рогальська підкреслює, що соціалізація особистості в дошкільному віці – це процес формування дитячої особистості через взаємодію із соціальним середовищем, який передбачає поступове залучення до системи соціальних зв'язків, активне засвоєння соціокультурного досвіду через особисте сприйняття суспільного оточення та створення уявлення про соціальний світ [9, с. 33].

Наголосимо, що соціалізація дошкільника – це багатогранний процес, що охоплює набуття дитиною соціальних навичок, норм і ролей, є важливим фактором формування його особистості та здатності до співіснування у різноманітному соціальному середовищі. Традиційно він визначається низкою ключових факторів, як-от: сімейне середовище, взаємодія з однолітками, освітні установи та культурні впливи. Кожен із них відіграє свою унікальну роль у формуванні здатності особистості адаптуватися до вимог суспільства.

Соціалізація сучасного дошкільника зазнає суттєвого впливу таких факторів, як-от: руйнування традиційних

сімейних структур і дитячих спільнот, демографічної кризи, розвитку інформатизації та віртуалізації, формування споживацьких моделей поведінки, урбанізації, соціальної нерівності, впливу масової культури та медіа. Важливими чинниками є економічні труднощі, міграційні процеси, зміни в організації дошкільної освіти тощо. Такі суттєві зміни формують нові умови для розвитку дитини, трансформуючи природу її соціальних взаємодій.

Окрім того, дослідники Г. Беленька, Л. Варяниці, Л. Волинець, Н. Гавриш, Н. Ганошенко, Т. Гурковська, С. Лупаренко та ін. звертають увагу на зміни, які призводять до втрати традиційних ознак дитинства, що впливають на процес соціалізації дітей у сучасному суспільстві. Н. Зобенько, узагальнивши результати цілої низки досліджень, виокремлює низку ознак, серед яких зникнення елементів дитячої субкультури, як-от: дитячий фольклор, традиційні ігри, або їхню заміну на атрибути підліткової чи дорослої культури, що перешкоджає дитині розвиватися у відповідності до її вікових потреб. Водночас спостерігається тенденція до домінування дорослих видів діяльності у дітей, що призводить до зникнення або недостатнього вираження традиційних дитячих занять, як-от: рухливі ігри, спілкування з однолітками або читання дитячої літератури, що негативно впливає на збереження індивідуальності. Інфраструктура для дітей втрачає свої специфічні особливості, що проявляється у зміні дитячих засобів масової інформації, іграшок, одягу та розваг, які не враховують особливості розвитку [1, с. 78].

У результаті сучасне дитинство все більше наближається до дорослого світу, що може загрожувати основам соціалізації. Як наслідок, процес соціалізації дошкільника ускладнюється, оскільки йому потрібно швидко адаптуватися до змінюваних умов і знаходити баланс між реальним і віртуальним світом, а також між особистими інтересами та соціальними вимогами.

Наголосимо, що надзвичайно важливою у процесі соціалізації є роль сім'ї, оскільки вона є першим соціальним контекстом, де дитина вивчає навички взаємодії, формує цінності та засвоює норми поведінки. Батьки передають дітям основи моральних і культурних норм, створюють позитивну емоційну атмосферу та стають прикладом для наслідування. У сім'ї діти розвивають базові соціальні навички, такі як уміння слухати та співпрацювати, а також отримують можливості для самостійного прийняття рішень. Окрім того, участь у спільних активностях розширює соціальне коло і допомагає адаптуватися до зовнішнього світу. Отже, сім'я закладає основи особистісного розвитку, визначаючи успішність подальшої соціалізації дитини.

У свою чергу, авторитарне виховання, емоційна відчуженість батьків, негативне ставлення до особистості дитини, знецінення її досягнень, суперечливі вимоги та нерозуміння її потреб формують несприятливу атмосферу в сім'ї, викликають у дитини страхи, невпевненість, тривожність, агресивність і емоційну напругу, що, у свою чергу, заважає її психічному розвитку та процесу соціалізації [6, с. 1102].

Окрім того, сучасні родини стикаються з численними труднощами, які ускладнюють цей процес. Фінансові проблеми, стрес, висока зайнятість, мобільність батьків

обмежують їхню здатність приділяти достатньо уваги розвитку дітей, підвищують рівень конфліктності у родині. Як наслідок, конфлікти в сімейному середовищі можуть призводити до емоційної нестабільності, що негативно впливає на психічний стан дітей. Часті суперечки між батьками створюють атмосферу тривоги та напруженості, змушуючи дітей відчувати невпевненість і страх, що провокує розвиток тривожних розладів, депресії або труднощів у встановленні здорових взаємин з однолітками.

Діти, які спостерігають за конфліктами, починають уважати агресію або маніпуляцію прийнятними способами вирішення проблем, що вплине на їхні соціальні навички та поведінку в майбутньому. Вони також стикаються з труднощами в регулюванні своїх емоцій, що ускладнює адаптацію до різних соціальних ситуацій і знижує їхню здатність до співпраці та спілкування. Як наслідок, емоційна нестабільність у родині має тривалі наслідки для розвитку дітей, перешкоджаючи їхньому психологічному благополуччю та соціалізації.

Наголосимо, що недостатня обізнаність батьків про вікові закономірності психічного розвитку, особливості, а відповідно до цього і неврахування їх у процесі виховання також створює серйозні перешкоди для успішної соціалізації дошкільників, формуючи у них недостатні соціальні навички, емоційні проблеми та низьку готовність до взаємодії з оточенням, що може мати далекосяжні наслідки в їхньому майбутньому.

Важливим фактором соціалізації дошкільника є інформаційне середовище, вплив якого досить суттєвий. Сучасне суспільство характеризується розвитком і різноманітністю інформаційних технологій, у якому цифровий простір став невід'ємною частиною життя дитини. Діти активно взаємодіють із різними формами медіа, як-от: телебачення, Інтернет і цифрові ігри. Інформаційні технології надають дітям доступ до великої кількості інформації, що сприяє розширенню їхнього світогляду і розвитку пізнавальних навичок. Медіа впливають на формування цінностей і норм, оскільки діти спостерігають різноманітні соціальні моделі поведінки, які можуть стати прикладом для наслідування.

Підтримуємо думку вчених, які зазначають, що для сучасних дітей використання комп'ютерних технологій стало звичним і доступним способом здобуття нових знань і вражень. Дошкільники активно взаємодіють із медіапростором, при цьому ця взаємодія має дві сторони: з однієї – медіапростір впливає на формування потреб дітей, контент і способи його споживання; з іншої – сам медіапростір визначає цінності та інтереси дитини [2, с. 105]. Як наголошують науковці, зокрема Н. Пихтіна, О. Лісовець та Л. Бобро, поступове поширення ЗМІ значно змінило ситуацію в освітньому та культурному житті суспільства, істотно вплинувши на процес соціалізації дітей дошкільного віку. Вплив інформаційного простору на розвиток дитини та формування її соціальної компетентності, що включає здатність орієнтуватися в незнайомому середовищі, адаптуватися до нових умов і вибудовувати адекватну поведінку, є вирішальним фактором у її становленні [8, с. 30].

О. Міненко, О. Близнюкова підкреслюють, що раннє залучення дітей до використання електронних пристроїв та їхня невід'ємна присутність у житті родини та суспільства в цілому призводять до виникнення нового культурно-психологічного явища – цифрового дитинства. Гаджети стають важливою частиною дитячого життя, впливають на всі аспекти діяльності дитини, змінюють форми її взаємодії з навколишнім світом, створюючи нову соціальну ситуацію розвитку [4, с. 54].

О. Петрунько зазначає, що неконтрольований медіапростір може формувати у дітей негативні особистісні риси, зокрема примітивність мови, труднощі в сприйнятті основного змісту текстів, використання стандартних візуальних образів, зниження інтересу до читання та обмежену здатність до концентрації, творчості й цілеспрямованої діяльності. Окрім того, діти можуть стати схильними до адиктивної поведінки через звичку отримувати швидке задоволення та мати проблеми з розвитком волі [7, с. 6]. У зв'язку з цим, питання забезпечення інформаційної безпеки дошкільнят у сучасних умовах є надзвичайно важливим аспектом.

Істотну роль у процесі соціалізації дітей також відіграє товариство ровесників, адже саме через взаємодію з однолітками вони розвивають соціальні навички, навчаються спілкуватися, розуміти різноманітність поглядів і почуттів, а також долати конфлікти. Дошкільні заклади стають першими осередками, де діти навчаються враховувати інтереси інших, розвивати емоційний і соціальний інтелект, а також засвоюють основи культурних і етичних норм. Тому їх роль полягає не тільки у підготовці до школи, але й у закладанні фундаменту для особистісного розвитку та соціальної інтеграції.

Однак в умовах війни та пандемії соціалізація дітей дошкільного віку зазнала значних ускладнень, порушивши звичний ритм життя. Відсутність регулярного відвідування закладів дошкільної освіти, перехід на дистанційне навчання обмежив можливості для взаємодії з однолітками та педагогами, що спричинило труднощі у розвитку важливих соціальних навичок, як-от: спілкування, співпраця та емоційна взаємодія [3, с. 152]. Тривале закриття дитячих садків та обмеження соціальних контактів негативно вплинули на здатність дітей адаптуватися до нового соціального середовища. В умовах війни, коли діти вимушені евакуюватися з небезпечних регіонів, освітній процес став ще фрагментованішим, що призвело до порушення стабільності як в освітньому процесі, так і в соціальних зв'язках дітей.

Стресові та психотравматичні ситуації значно ускладнюють процес соціалізації дітей. В умовах війни діти часто переживають страх, тривожність та емоційну вразливість, що негативно впливає на їхній розвиток і психологічний стан, може спричинити замкнутість, проблеми у спілкуванні, ізоляцію від навколишніх, агресивну поведінку, неспроможність вирішувати конфлікти та ускладнити їхню адаптацію в соціальних групах [5].

У дітей, які пережили психотравматичний вплив, можуть проявлятися різні труднощі в адаптації. Зазвичай це виражається в таких симптомах: підвищена втомлюваність, знижена активність, постійний негативний настрій,

безпричинна дратівливість, зменшення емоційної виразності, нав'язливі спогади, втрата інтересу до життя, поведінка уникання та неконтрольована агресія [6, с. 61]. Якщо травматичний досвід не буде скоригований, діти можуть зіткнутися із серйозними проблемами у соціальній, професійній та особистісній реалізації в майбутньому, оскільки пережиті травми залишають глибокий слід у їхній поведінці та світосприйнятті.

Висновки. Соціалізація дошкільника є важливим етапом його розвитку, оскільки визначає успішність адаптації до соціальних норм і навичок. В умовах сучасних технологічних змін, соціально-економічних перетворень, глобалізації, а також військових подій і пандемії цей процес стає значно

складнішим. Важливу роль у формуванні соціальних навичок і цінностей відіграють сім'я та освітні заклади. Інформаційні технології та медіа відкривають нові можливості для розвитку дітей, проте водночас ставлять перед ними нові виклики, зокрема в питаннях інформаційної безпеки та взаємодії з навколишнім світом. В умовах війни та пандемії соціалізація дітей ускладнюється, що призводить до освітніх втрат, зниження соціальних навичок і труднощів в адаптації до змін.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні впливу сучасних технологій і медіа на соціалізацію дошкільників, а також розробленні шляхів підтримки психосоціального розвитку дітей у кризових ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Зобенько Н. Сучасний стан дитинства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. № 2. С. 77–80.
2. Канарова О., Семеняко Ю., Шикиринська О. Забезпечення інформаційної безпеки дітей дошкільного віку в умовах сучасного медіапростору. *Молодь і ринок*. 2024. № 5 (225). С. 104–109. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.305584>
3. Косенчук О. Дошкільна освіта в Україні: нові реалії та перспективи. *Педагогічні науки*. 2022. Вип. 79. С. 151–155. <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264675>
4. Міненко О. О., Близнюкова О. М. Дослідження особливостей користування гаджетами дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Психологія*. 2023. № 2. С. 53–61. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-2-7>
5. Пасічніченко А. В. Арт-техніки як засіб корекції тривожності у дітей дошкільного віку. *Електронний збірник наукових праць КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти*. 2023. № 1 (53). URL: https://www.zoippo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip53.html
6. Пасічніченко А. В., Ковалевська Н. В. Психологічна просвіта батьків як умова збереження психологічного здоров'я дошкільника. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 16–18 березня 2023 р.). Харків, 2023. С. 1100–1103. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d2a110fe-c916-44c8-b344-fa556f4e1a69/content>
7. Петрунько О. Сучасна дитина в медіапросторі. *Педагогічна газета*. 2009. № 7. С. 6.
8. Пихтіна Н. П., Лісовець О. В., Бобро Л. В. Особливості впливу засобів масової інформації на соціалізацію дошкільників. *Наукові записки. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 24–32. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-4-24-32>
9. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. ... д-ра пед наук : 13.00.05 / Луганський національний університет імені Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 43 с.
10. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. Київ : Агентство «Україна», 2015. 424 с.

References

1. Zobenko, N. (2016). Suchasnyi stan dytynstva v Ukraini [The current state of childhood in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Pedagogy. Social Work], 2, 77-80 [in Ukrainian].
2. Kanarova, O., Semeniako, Yu., & Shykyrynska, O. (2024). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky ditei doshkilnoho viku v umovakh suchasnoho mediaprostoru [Ensuring information security of preschool children in the modern media space]. *Molod i rynek* [Youth and the market], 5 (225), 104-109. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.305584> [in Ukrainian].
3. Kosenchuk, O. (2022). Doshkilna osvita v Ukraini: novi realii ta perspektyvy [Preschool education in Ukraine: new realities and prospects]. *Pedahohichni nauky* [Pedagogical Sciences], 79, 151-155 [in Ukrainian].
4. Minenko, O. O., & Blyzniukova, O. M. (2023). Doslidzhennia osoblyvosti korystuvannia hadzhetamy ditei doshkilnoho viku [Research on the characteristics of gadget use by preschool children]. *Naukovi zapysky. Psykholohiia* [Scientific notes. Psychology], 2, 53-61 [in Ukrainian].
5. Pasichnichenko, A. V. (2023). Art-tekhnyky yak zasib korektsii tryvozhnosti u ditei doshkilnoho viku [Art techniques as a means of correcting anxiety in preschool children]. *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats KZ «Zaporizkyi oblasnyi instytut pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity* [Electronic collection of scientific works of the Scientific Research Center "Zaporizhzhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education"], 1 (53) [in Ukrainian].
6. Pasichnichenko, A. V., & Kovalevska, N. V. (2023). Psykholohichna prosvita batkiv yak umova zberezhenntia psykholohichnoho zdorov'ia doshkilnyka [Psychological education of parents as a condition for maintaining the psychological health of a preschooler]. In *Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vykykiv: teoriia i praktyka* [Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the face of modern challenges: theory and practice]: materialy VII Mizhn. nauk.-prakt. konf. (pp. 1100-1103). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Petrunko, O. (2009). Suchasna dytyna v mediaprostori [Modern child in the media space]. *Pedahohichna hazeta* [Pedagogical newspaper], 7, 6 [in Ukrainian].
8. Pykhtina, N. P., Lisovets, O. V., & Bobro, L. V. (2022). Osoblyvosti vplyvu zasobiv masovoi informatsii na sotsializatsiiu doshkilnykiv [Peculiarities of the influence of mass media on the socialization of preschoolers]. *Naukovi zapysky. Psykhologo-pedahohichni nauky* [Scientific notes. Psychological and pedagogical sciences], 4, 24-32 [in Ukrainian].
9. Rohalska, I. P. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady sotsializatsii osobystosti u doshkilnomu dytynstvi* [Theoretical and methodological principles of personality socialization in preschool childhood]. (Extended abstract of D diss.). Luhansk [in Ukrainian].
10. *Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha sim'iam z ditmy v period viiskovoho konfliktu* [Socio-pedagogical and psychological assistance to families with children during the military conflict]: navch.-metod. posib. (2015). Kyiv: Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 10.01.2025